

VERDRAAID!

Leesexemplaar

VERDRAAID!

Het nieuws anders bekeken

Baldwin Van Gorp

Pelckmans Pro

© 2018, Baldwin Van Gorp en Pelckmans Pro
Pelckmans Pro maakt deel uit van Pelckmans uitgevers nv
www.pelckmansuitgevers.be
Brasschaatsteenweg 308, 2920 Kalmthout, België

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande en schriftelijke toestemming van de uitgever, behalve in geval van wettelijke uitzondering. Informatie over kopieerrechten en de wetgeving met betrekking tot de reproductie vindt u op www.reprobel.be.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored or made public by any means whatsoever, whether electronic or mechanical, without prior permission in writing from the publisher.

Bij de samenstelling van *Verdraaid!* hebben wij illustraties ontleend waarvan wij de bron niet hebben kunnen achterhalen.
Mogelijke rechthebbenden kunnen zich tot de uitgever wenden.

Omslagontwerp: Filip Coopman (www.tinxz.be)
Zetwerk: Crius Group
Omslagbeeld: Lloyd Arnold / Getty Images

D/2018/13955/11
ISBN 978 94 6337 097 4
NUR 813

pelckmanspro.be
pelckmanspro.nl

Pelckmans Pro

INHOUD

<i>De apologie</i>	9
--------------------	---

DEEL 1

Oog in oog met journalistieke helden

Onwrikbaar	19
Ik deed gewoon mijn werk	19
De waakhond die op een afstand blijft	22
De impact van fictie	25
Kuijfe de langdradige	25
Het Harry Potter-effect	28
Lessen uit Watergate	33
De creatie van een mythe	33
In de voetsporen van Carl Bernstein en Bob Woodward	39
Trager en preciezer	49
Onderduiken met Günter Wallraff	53
De schelm, de clown en de nar	53
De volledige onderdompeling	56
Wij (Ali's)	59
Het gevaar loert overal	63
De onverschrokkenheid van de oorlogscorrespondent	63
De eerste keer, en het was al meteen van dattum	65

De blik van Ernest Hemingway en Robert Capa	71
Omgaan met traumatische gebeurtenissen	76
Vlaamse journalisten heel dicht bij de rauwe oorlog	83
Heldin tegen wil en dank	91
Se non è vero, è ben trovato	103
Een giftige cocktail	103
<i>In cold blood</i> van Truman Capote: meer feiten dankzij fictie	111
Een gesprek met Arnon Grunberg	125
De nieuwe journalistieke held	131

DEEL 2

Wikken en wegen

Objectiviteit als richtsnoer	139
Het scheiden van feiten en commentaar	139
De relativisten en de realisten	143
Een praktische invulling van objectiviteit	154
Zoeken naar een gulden middenweg	158
Kwaliteit in het nieuws	163
Kwaliteitsvol en toch populair	163
Populair en toch kwaliteitsvol	167
Vivisectie van een nieuwsverhaal	176
Advocaat van de duivel	187
Tabloids, de journalistieke antithese	187
Terug naar af	192
Het 'News of the World'-debacle	197
Paparazzi en de privacy van beroemdheden	206
De vuile was van de roddelbladen	213
Een beknopte handleiding voor mediarelaties	223

DEEL 3

Zoeken naar een gepaste bril

Een andere kijk op het concept framing	237
De illusie dat nieuws frameloos zou kunnen zijn	237
Negatief en positief, maar niets ertussenin	242
Over nieuwsselectie, gatekeeping en sjablonen	248
In balans	254
Proef op de som	261
<i>Een rooskleurige toekomst</i>	297
<i>Woorden van dank</i>	301
<i>Eindnoten</i>	303
<i>Trefwoorden</i>	351

DE APOLOGIE

Geachte toehoorders!

Subjectiviteit, sensatie en roddel lijken termen die specifiek voorbehouden zijn om de nieuwsmedia van vandaag te typeren. Het is zelfs overbodig toe te lichten wat men met die aanduidingen precies bedoelt. Verder zouden journalisten vaak verhalen brengen die het niet waard zijn om verteld te worden, terwijl ze de echt belangrijke thema's links laten liggen. Daarbij zouden ze er bovendien niet voor terugdeinzen de werkelijkheid te verdraaien, of zelfs te liegen en *fake news* te verspreiden. In hoeverre iemand die dergelijke aanklachten aanhoort er daadwerkelijk geloof aan hecht, weet ik niet, maar de verwijten klinken vaak overtuigend.

Nieuwsmedia slagen er nauwelijks in om die slechte naam van zich af te schudden. Dat komt ten dele omdat journalisten niet geneigd zijn voor de hele beroepsgroep te pleiten. 'De media' zijn immers een amalgaam van mediaplatformen, zenders, titels, genres en inhouden. Daarom wil ik dat hier in hun plaats doen. Ik doe dat als academicus, ondanks de sluimerende spanning tussen journalisten en wetenschappers. Die spanning komt vooral voort uit de wederzijdse veronderstelling dat de andere pretendeert de waarheid in pacht te hebben. Maar dat is slechts schijn. Het merendeel van de journalisten vindt niet dat zij de grote waarheidszoekers zijn en de meeste wetenschappers ook niet. Het is veeleer een pose die beide groepen aannemen uit zelfbehoud.

Het staat me voor dat journalisten van academici vinden dat ze in hun onderzoek naar de journalistiek te veel op het nieuws gaan doordenken, er meer achter zoeken dan nodig. Onderzoekers hebben

inderdaad soms de neiging om nieuwsberichten helemaal te ontrafelen en zwaarwichtige conclusies aan hun bevindingen te verbinden. Mogelijk menen journalisten dat ze dan te ver gaan. Zij vinden waarschijnlijk dat nieuws iets is zoals een mossel: die degusteer je en daarbij ga je ook niet ontleden.

De jonge wetenschap die de journalistiek en het nieuws bestudeert, kenmerkt zich door een kritische grondhouding ten aanzien van wat journalisten doen. Het risico bestaat dan dat ze de media te gemakkelijk als zondebok zullen bestempelen. Dat is een eenvoudig in te vullen sjabloon, bij het formuleren van een maatschappelijke verantwoording of bij het aantrekken van onderzoeksmiddelen. De kans is reëel dat wetenschappers zich daardoor ook zelf laten meevoeren op de golf van aantijgingen tegen de media in het algemeen en de journalistiek in het bijzonder. Daarom wil ik hier vanuit een andere ingesteldheid vertrekken. Alle observaties in dit boek hebben tot doel beter te begrijpen waar het in de journalistiek om te doen is en met journalisten in dialoog te gaan over hoe het nieuws nog beter kan. Een probleemanalyse mag immers niet blijven aanslepen. Als de diagnose bekend is, moet er gezocht worden naar een remedie. Of op zijn minst naar een voedingssupplement.

Beste toehoorders, mogelijk hebben sommigen onder u de indruk dat het alleen maar verder bergaf gaat met de nieuwsmedia: vroeger was alles beter en momenteel stevenen we op een peilloze afgrond af. Sta me daarom toe terug te grijpen naar *Les Journalistes*, een schotschrift dat meer dan honderdvijftig jaar geleden geschreven is.

In 1843 liep de Franse schrijver Honoré de Balzac al te foeteren dat in alle Parijse kranten hetzelfde nieuws stond. Laat het hoofdartikel weg en er blijft maar één krant over, mopperde hij. Dat kwam doordat het manusje-van-alles bij de redactie uit andere kranten nieuws knipte om daarmee een nieuw nummer van de eigen krant te vullen. Hij ergerde zich verder aan de *canards*, domme verhaaltjes die regelmatig opdoken maar die geen enkele actualiteitswaarde hadden. Uiteindelijk, zo besloot hij, was de krant met de meeste abonnees deze die het meest op de massa leek. En daar haalde hij zijn neus voor op.

Bij het weerleggen van verwijten loont het vaak de moeite om een poging te doen om te achterhalen waar die vandaan komen. Het staat me voor dat ze al te vaak voortkomen uit een onwetende kijk

op de journalistieke praktijk, die in wezen gericht is op het zoeken van een evenwicht tussen wat vanuit een collectief oogpunt relevant is en wat er binnen de interessesfeer van het eigen doelpubliek valt. Mediakritiek kan ook voortkomen uit slechte, persoonlijke ervaringen met het nieuws, niet zelden omdat men meende dat de eigen belangen werden geschonden. Voor Honoré de Balzac gold alvast dat hij het niet fijn vond om als groot auteur plots afhankelijk te worden van al die dagbladen uit zijn tijd.

Wat vakbroeder de Balzac echter niet verweten kon worden, was dat hij geen weet zou hebben gehad van de gang van zaken in het journalistieke bedrijf, hoewel hij er een wrange persiflage van maakte. In elk geval zet het aan om het oor te luisteren te leggen bij de journalisten zelf. Zo kwam Steven Stroeykens, die van 1994 tot 2013 bij *De Standaard* actief was als wetenschapsjournalist, een tijdje geleden mij en m'n collega's advies geven hoe wij, als onderzoekers, op de nodige media-aandacht zouden kunnen rekenen.

De aanwijzingen die de journalist ons gaf waren erg concreet. Hanteer een toegankelijke schrijfstijl en vermijd jargon. Hou daarbij niet de journalisten voor ogen, maar hun publiek. Het is immers het publiek dat je ervan moet zien te overtuigen dat je relevant onderzoek hebt uitgevoerd. Stop in je journalistieke tekst bruikbare citaten: niet van de persdienst of het instituut waarvoor je werkt, maar van de betrokken onderzoekers. Lever de tekst persklaar aan. Dat kan via e-mail. Goede foto's kun je direct mee doorsturen. Het gaat dan over beelden van het onderwerp waarover het onderzoek handelt, bijvoorbeeld van een kleuterklasje indien het statistieken over het kleuteronderwijs betreft. Altijd handig om toe te voegen: een *factsheet*, onder meer met de kostprijs van het onderzoek. Dergelijke zaken vindt het publiek boeiend.

Wat de suggesties van Steven Stroeykens meteen duidelijk maakten, was dat die de onderzoeker extra tijd zouden kosten, maar dat ze voor de journalist tijdswinst moesten opleveren. Toch was hij zijn betoog begonnen met de stelling dat een wetenschapsredactie op volstrekt onafhankelijke wijze bericht over wat er in de onderzoekswereld gebeurt. Dat is wat anders dan wetenschapspopularisering waarbij journalisten aan het onwetende publiek uitleggen wat voor fantastische dingen wetenschappers met het geld van de belastingbetaler

uitrichten. De wetenschapsjournalist was zich schijnbaar niet bewust van de contradictie tussen de adviezen die hij voor onderzoekers in petto had en de onafhankelijkheid die hij als redacteur vooropstelde.

Toen hij zich echter nader verklaarde, werd het duidelijk *waarom* een krant ook erg routinematig behandelde stukken bevat. Journalisten moeten in een korte tijdspanne steeds meer journalistieke kopijen aanleveren. De wetenschapsjournalist vertelde dat hij zijn professionele voldoening nog steeds haalde uit stukken waarvoor hij gedurende een aantal dagen de nodige research had kunnen doen om tot de kern van onderzoeksresultaten door te kunnen dringen. Om tijd vrij te maken voor dergelijke journalistieke activiteiten was het voor hem noodzakelijk om de overige ruimte in de krant zo efficiënt mogelijk in te vullen. Daarvoor rekende hij, als wetenschapsredacteur, op stukken die kant-en-klaar door onderzoekers werden aangebracht. Ten slotte benadrukte hij nog dat het niet zomaar een kwestie van knippen en plakken was. De kritische reflex bij de selectie van het bronnenmateriaal bleef wel degelijk aanwezig.

Kortom, de grootste garantie om een eigen verhaal in de pers te krijgen, bestaat erin een deel van het werk van journalisten uit handen te nemen. Als lezer kun je daar nog steeds vragen bij stellen, of er zelfs verontwaardigd over zijn. Vanuit het standpunt van de journalist klinkt de argumentatie behoorlijk logisch. Daarom ook, *beste mensen*, vraag ik u coulant te zijn ten aanzien van de journalisten. Pas als iedereen tevreden is over de nieuwsmidia is er echt iets aan de hand. Dan zijn de journalisten namelijk niet langer de luis in de pels van de machthebbers en praten ze hun publiek alleen maar naar de mond.

Mogelijk heb ik al te veel gezegd. Aan de kant van de verdediging is het beter om niet te veel te willen opperen, want zo heeft de lasteraar des te meer argumenten om zich op te richten in zijn pleidooi. Natuurlijk, er zijn zaken die beter niet hadden plaatsgevonden. De voorbeelden zijn ons welbekend. Voor de vuist weg denk ik dan aan hoe verschillende Vlaamse media over de schreef gingen in maart 2012 toen ze de foto's afdrukten van de 22 kinderen die waren omgekomen bij het verschrikkelijke busongeluk in Sierre. Het merendeel van de foto's was afkomstig van de Facebook- en andere internetpagina's van de slachtoffers. Dat kan niet zomaar. De nieuwsmidia hebben dan ook *mea culpa* gezegd. Er zijn bovendien mechanismen van zelfregulering

die meteen in werking zijn getreden. Een maand later vaardigde de Raad voor de Journalistiek een nieuwe richtlijn uit: het gegeven dat iemand zijn foto op een publiek toegankelijke website zet, impliceert niet zonder meer dat andere media dat beeld ook mogen gebruiken als er nieuws over die persoon te melden valt. En al zeker niet als het kinderen of slachtoffers betreft. Zoveel is duidelijk.

Ook de Nederlandse journalistiek heeft zijn kruisje. Zo herinner ik me hoe in december 2014 uitkwam dat Perdiep Ramesar in minstens 126 van de 1101 stukken die hij schreef als de sterreporter van *Trouw* onverifieerbare bronnen opvoerde. Het ging in deze specifieke gevallen niet over anonieme, maar over zelfverzonnen bronnen. De man bleek bijvoorbeeld een kei in het bedenken van geloofwaardige familienamen voor zijn gefingeerde personages, zoals Henk Binsberger, Anna Verduinen, Henry Havernoot en Jan Zijdert, om enkele 'Hollanders' op te sommen. Wat nog het langst bleef naklinken, was dat hij de Schilderswijk, een verarmde buurt in Den Haag, in mei 2013 in een reportage had neergezet – ten onrechte, zo bleek later – als 'een klein kalifaat'. Ook in deze zaak was er een externe commissie die heel nauwgezet de stukken van de fantast had nagevlooid. Vermoedens leefden er al langer bij zijn collega's, maar toen ging er een groep van onafhankelijke experts mee aan de slag. Er volgden aanbevelingen, onder meer over het aanstellen van een ombudspersoon bij de krant (die er kwam in september 2015) en het maken van duidelijke redactionele afspraken over wanneer het gebruik van anonieme en geanonimiseerde bronnen, eventueel met gefingeerde namen, te verantwoorden is.

Ik hoop ten stelligste dat ik niet de indruk wek deze en andere ernstige tekortkomingen met de mantel der liefde te willen bedekken. Ze vormen wel degelijk een smet op het blazoen van de journalistiek. Nieuwsgebruikers zijn gelukkig ook mondiger en veeleisender geworden. Journalisten proberen aan die hoge verwachtingen te voldoen. Daardoor zie ik ook uitdagingen. Journalisten zouden erop moeten toezien dat door hun werk de blik van de nieuwsgebruikers verruimt, bijvoorbeeld door ze te verrassen met een alternatieve kijk op de dingen die hen bezighouden. Er is immers niet zoiets als 'de werkelijkheid', waarbij journalisten erop moeten toezien dat het nieuws er een precieze afspiegeling van is, en waarbij iedere vorm

van interpretatie en persoonlijke visie resulteert in een verdraaiing van die werkelijkheid. Ik pleit hier dat de objectieve werkelijkheid zo complex is dat die er heel anders uitziet naargelang de bril die men opzet. Elke variant valt als even waarheidsgetrouw te bestempelen als de versie die zich voordoet wanneer er van bril gewisseld wordt. De enige voorwaarde is dat men te goeder trouw is. Een dergelijk inzicht ontsnapt aan de aandacht van journalisten die te zeer vertrouwen op routine en daardoor vergeten dat ze aan een nieuwe bril toe zijn. Regelmatig van bril wisselen, biedt bovendien de mogelijkheid om het nieuws genuanceerder te brengen. Binnen eenzelfde nieuwsbericht zouden dus idealiter diverse perspectieven worden aangeboden. Dan pas gaat het niet alleen over een andere, maar over een *ruimere* kijk op de werkelijkheid.

Oproepen om meer nuance te brengen, impliceert tegelijkertijd dat het debat over de stand van de nieuwsmedia eveneens op een genuanceerde manier moet verlopen. De kern van mijn betoog is dan ook bedrieglijk eenvoudig: een gefundeerd oordeel vellen over de journalistiek is pas mogelijk als elke vooringenomenheid ten aanzien van de nieuwsmedia wordt opgeschort, om te kunnen zien hoe zij met een nieuwsgegeven zijn omgesprongen. Er zijn inderdaad verschillen tussen nieuwsmedia. Maar die zijn niet een-twee-drie te vatten met aanduidingen als sensatie, subjectiviteit of partijdigheid.

Nieuwsmedia maken uiteenlopende keuzes met het oog op hun doelpubliek. De kwaliteitsnormen die ze daarbij hanteren, zijn echter sterk gelijklopend, zoals neutraliteit, feitelijkheid en relevantie. Het ontbreekt journalisten niet aan talent om gedegen werk af te leveren, maar, zoals gezegd, aan tijd. Dat blijkt onder meer uit nieuws dat niet zelf vergaard is, maar overgenomen uit andere nieuwsmedia, journalisten die nauwelijks van achter hun bureau vandaan komen, feiten die niet gedubbelcheckt zijn en het raadplegen van (vaak dezelfde) bronnen die in de eerste plaats louter moeten bevestigen wat de journalist al vermoedde. Het opschuiven en opschroeven van de tijd komt niet voort uit een journalistieke maar uit een commerciële logica. Mogelijk is het dus de verkeerde verdachte die hier vandaag terechtstaat. De omvang van zowat iedere nieuwsredactie in Vlaanderen en Nederland is geslonken. Experts worden ingeruild voor generalisten en de crisis in de sector doet de concurrentie toenemen. Nog meer

bepalend is dat de sociale media en de gratis nieuwswebsites met primeurs aan de haal gaan, zodat geruchten onterecht de status van geverifieerd nieuws toegekend krijgen, en dat de traditionele media (pers, radio, tv) ook die race tegen de klok willen winnen. Tijd en kwaliteit zijn in de journalistiek communicerende vaten: minder tijd doet de kwaliteit afnemen.

Hoewel, het moet gezegd, die deadline hoort erbij. Wie een oordeel over de journalistiek velt, mag dat niet vergeten. Nieuws is geen literatuur of een kunstvorm. Het zijn daarentegen verhalen die het moeten waarmaken binnen vierentwintig uur, zoals eendagsvliegen. Vroeger was er nog de geruststellende gedachte dat een dag na het verschijnen een krant oud papier is of dat een dag na een radio-uitzending iedereen alweer vergeten is wat die professor precies gezegd had. Nieuw is echter dat die verhalen en filmpjes op het internet blijven circuleren en telkens opnieuw kunnen worden opgerakeld. De paradox is dus dat die inhoud de klok rond moet worden aangeleverd, maar niet zomaar verdwijnt. Dat kan voor alle betrokken partijen tot nervositeit leiden.

Dat alles kan echter niet betekenen dat journalisten verplicht zijn steeds netjes binnen de lijntjes te kleuren. Van een goede journalist moeten we verwachten dat die brutaal durft te zijn, dat die over het nodige lef beschikt om de onderste steen boven te krijgen. Alleen op die manier is het mogelijk om tegenwicht te bieden aan een arrogantie die nog groter is, namelijk die van de macht. Vandaar dat journalisten van inborst helden moeten zijn. Het gaat daarbij niet over een romantisch of naïef beeld van de journalistiek, of van de journalist als drakendoder, en nog minder van de held van het militaristische soort, die plichtsgetrouw zijn dapperheid betoont. Het zijn veeleer volkshelden. Deugdzaam hoeven ze daarom niet te zijn. Ze mogen desnoods een ethische code overtreden, zolang ze maar het hogere en algemene belang dienen. Journalistieke helden denken zelfstandig en sussen hun geweten niet met de uitvlucht dat ze er toch niets aan kunnen veranderen. Gewapend met een eenvoudige pen of camera krijgen ze dingen voor elkaar waartoe gewone stervelingen niet in staat zijn. Ook al vinden journalisten zichzelf geen helden, toch zou ik willen weten wat hen in de ogen van anderen tot helden maakt. Andere journalisten kunnen zich dan aan die heldenrol spiegelen, zodat het andere populaire archetype, namelijk dat van de opdringerige en pedante journalist, meer naar de achtergrond verdwijnt.

Zodra de contouren van het journalistieke heldendom geschetst zijn, zou ik willen nagaan hoe journalisten meer weerbaar gemaakt kunnen worden. Tabloidjournalistiek, sensationisme, privacy-schending en het verkondigen van roddels zijn allemaal tere plekken, die vanuit de besloten ivoren toren van het wetenschappelijke onderzoek nogal eens fel bekritiseerd dan wel over het hoofd worden gezien. Ik wil daarover graag met journalisten in gesprek gaan, met resultaten van wetenschappelijke studies als uitgangspunt. Die uitwisseling van ideeën en opvattingen lijkt me verhelderend voor beide partijen. Het is daarom ook dat ik na bijna twintig jaar weer even wilde terugkeren naar het journalistieke werkveld, met verrijkte inzichten uit het wetenschappelijke onderzoek. Dat moet het mogelijk maken om na te gaan of academische inzichten ook in de praktijk inzetbaar zijn.

Beste toehoorders, journalisten krijgen zoveel bagger over zich heen dat het de moeite loont, al is het louter als denkoefening, om het voor hen op te nemen. Als de theorie en de praktijk eenmaal werkelijk op voet van gelijkheid het gesprek aangaan, kunnen ze elkaar wederzijds versterken.

DEEL 1

—

Oog in oog met
journalistieke helden

Leesvoorbeeld

ONWRIKBAAR

Ik deed gewoon mijn werk

Er was een innerlijke kracht waardoor ik bleef staan. Natuurlijk, mijn hart ging als een razende tekeer. Maar sterven na iets goeds te doen voor iemand anders, kan een gelukkige dood betekenen. Ik had namelijk de kans vast te leggen wat er precies gebeurde toen die aardige man voor mijn ogen werd doodgeschoten.¹

Aan het woord is de Turkse fotograaf Burhan Özbilici die in dienst is van het fotoagentschap Associated Press (AP). In 2017 won hij de World Press Photo-competitie met een foto van de moord op de Russische ambassadeur Andrej Karlov in Ankara op 19 december 2016. Tijdens een interview legt hij me precies uit hoe de winnende foto tot stand kwam. 'Ik concentreerde me op de compositie van het beeld', zegt hij. 'Mijn camera stond goed ingesteld, dat wist ik, aangepast aan de lichtomstandigheden in de expositieruimte. Ik heb me alleen een beetje naar rechts verschoven toen de schutter zijn vinger in de lucht stak. Die vinger viel in mijn zoeker samen met de verticale lijn van de muur achter hem, en dat verstoorde de compositie.'

De voorzitter van de jury, de Britse Magnumfotograaf Stuart Franklin, zorgde aanvankelijk voor enige controverse. Hij vond dat de foto het martelaarschap en de publiciteit waar terroristen tuk op zijn verheerlijkte. De foto zou de kroon zijn op het werk van de moordenaar en niet op dat van de fotograaf.² Toch is het een beklijvend beeld dat de voortdurende terroristische dreiging op surrealistische

De foto van de moord op Andrej Karlov die in 2017 bekroond werd als de World Press Photo of the Year (© Burhan Özbilici voor AP/Isopix).

wijze weergeeft, waardoor het ook symbolisch is voor de plotselinge aandacht voor nepnieuws. Op het eerste gezicht lijkt de foto namelijk in scène gezet, mogelijk voor een speelfilm, door de nette kostuums, de steriele, witte ruimte en het ontbreken van enig bloedspoor. Bij zowat iedere editie van de World Press Photo moet de winnaar de discussie doorstaan of zijn foto al dan niet gemanipuleerd is.³ Bij deze

foto bleef dat debat alvast uit, want er kan geen twijfel over bestaan: dit beeld is echt.

Burhan Özbilici geldt als een recent voorbeeld van een journalist die een heldenstatus toegedicht kreeg. Mijn plan is daarom om bij een aantal journalisten langs te gaan die over heroïsche eigenschappen lijken te beschikken, met als doel bij hen advies in te winnen.⁴ Mogelijk zet het journalisten in deze vertwijfelende tijden aan tot nadenken, of putten ze er energie en inspiratie uit. Na Özbilici volgen onder meer nog stripheld Kuifje, de undercoverjournalist Günter Wallraff, Watergatejournalisten Bob Woodward en Carl Bernstein en een hele rist oorlogsjournalisten, gaande van Robert Capa tot Rudi Vranckx. Afsluiten doe ik dit deel met een bespreking van het journalistieke werk van Truman Capote en Arnon Grunberg. De werkzaamheden van journalisten leunen namelijk niet alleen aan bij die van speurders en wetenschappers, maar ook bij het werk van romanschrijvers die over de gave beschikken om trefzeker hun observaties en gedachten op papier te zetten. Eén ding hebben deze klinkende namen gemeenschappelijk: ze zijn niet voor één gat te vangen. Ze hebben buitengewone journalistieke prestaties geleverd die eerder al voor velen tot voorbeeld hebben gediend.

Om te beginnen, Burhan Özbilici sloeg niet, zoals de andere bezoekers aan de vernissage, op de vlucht of hij kroop niet weg in een hoek, maar bleef onwrikbaar zijn werk doen, in de wetenschap dat hij er slechts een toevallige bezoeker was. Daarom wilde ik hem ontmoeten. Waarom was hij bereid zijn eigen leven te wagen om foto's te maken van een razende doder? Uit het gesprek bleek dat de integere man vond dat hij die bewuste avond niet meer dan zijn job deed, ondanks zijn bereidheid om zich op te offeren voor het algemene belang.

Ik ben ontvangen als een held, maar ik voel me niet zo. Vergeet niet, een eenvoudige verklaring waarom ik tijdens het incident onbeweeglijk mijn werk bleef doen, is dat ik niet wist of er een tweede schutter was. Bruuske bewegingen zouden de aandacht op mij kunnen richten. En ik wilde de bewegingen van de schutter heel precies kunnen volgen, om in te schatten of hij zijn wapen nog een keer zou gebruiken.

Op de vraag of hij trots is op de prijs, antwoordt Özbilici eerst wat ontwijkend. Maar als hij zegt dat de Turkse media de prijs hebben doodgezwegen, blijkt dat hij zich daardoor gekrenkt voelde in zijn trots.

De bekendheid en erkenning doen deugd, maar ik schreeuw het niet van de daken. Ik geef toe dat ik wel teleurgesteld ben dat de Turkse media de prijs hebben doodgezwegen, waarschijnlijk omdat de moord begaan is door een Turkse politieagent. De hoofdredacteur van *Hürriyet*, de grootste Turkse krant, wist van niets toen ik hem ontmoette. ‘Waarom laat je me dat niet weten?’ zei hij me, terwijl ik natuurlijk dacht dat hij dat behoorde te weten. [...] Maar in wezen ben ik niet veranderd door de moord en de foto. Ik leid nog steeds hetzelfde leven. En ik zal altijd proberen om als journalist slim om te gaan met risico’s. Ik heb het aan mijn vroeg overleden vader te danken dat ik sinds mijn kindertijd geïnvesteerd heb in mijn hoofd en in mijn hart, om me tegen het gevaar te beschermen. Morele kracht is sterker dan een wapen.⁵

De waakhond die op een afstand blijft

Tijdens het gesprek was het niet mogelijk Özbilici te verleiden tot een uitspraak over de achtergrond van de politieke moord waarvan hij getuige was. Hij stelde zich op als een afstandelijke waakhond (*detached watchdog*).

Ik heb het gevoel dat een journalist en zeker een persfotograaf het best getypeerd wordt als een *detached watchdog*. En wat mij betreft, mag het nog wat steviger zijn, een ‘wilde wolf’, luider dan een hond dus. Ik ben altijd erg sceptisch geweest voor overheden, zakelijke elites, sommige religieuze leiders en al die grote mogendheden. Maar ik ben geen interventionist. Mij zul je niet voor sociale verandering horen pleiten. [...] Van heel vroeg in mijn kindertijd, onder invloed van mijn vader, ben ik voorstander van gerechtigheid, vrijheid, solidariteit

met mensen in nood, morele waarden en ben ik gericht op onafhankelijkheid, objectiviteit, neutraliteit en onpartijdigheid. Ik leef en reageer nog steeds op die manier, zowel in mijn privéleven als professioneel. Ik wil de waarheid kennen, correcte informatie verschaffen, de echte foto's proberen te maken, maar zonder vooringenomenheid en zonder te oordelen. En die foto's wil ik delen met het publiek en, ja dus, daarvoor ben ik bereid risico's te nemen.⁶

De *detached watchdog* is een van de vier rollen die journalisten volgens de Duitse hoogleraar journalistiek Thomas Hanitzsch kunnen aannemen.⁷ De afstandelijke waakhond neemt een kritische houding aan, maar stuurt niet aan op sociale verandering, het beïnvloeden van de publieke opinie of het bepalen van de politieke agenda. Volgens het onderzoek is die rol weggelegd voor de *critical change agents* onder de journalisten. Een derde mogelijke rol is die van de *populist disseminator*, die zich uit economische overwegingen in de eerste plaats richt naar de smaak van het publiek. Journalisten van dat type opteren daarbij voor nieuwsberichtgeving op een afstandelijke manier, om niemand voor het hoofd te stoten, wat past in de opzet om zo veel mogelijk mensen te bereiken. De laatste rol ten slotte is die van de *opportunist facilitator*, een slippendrager van de overheid en eventueel ook van de economische machthebbers. Dat type journalist propageert een positief beeld en zorgt dat het publiek keurig op de hoogte is van de politieke standpunten en beslissingen.

.....

De afstandelijke waakhond neemt een kritische houding aan, maar stuurt niet aan op sociale verandering, het beïnvloeden van de publieke opinie of het bepalen van de politieke agenda.

.....

De waakhond en de op sociale verandering gerichte journalist kunnen beiden het gemakkelijkst met een heldenrol in verband worden gebracht. Dat kan niet meteen gezegd worden van de laatste twee types die Hanitzsch wist te onderscheiden. De *populist disseminator* is eerder

een lafaard. De *opportunist facilitator* past evenmin in het beeld van de heldhaftige journalist, hoewel hij nog op een ferme schouderklop van de machthebbers kan rekenen.

Uit de wereldwijde studie van Hanitzsch valt af te leiden dat het engagement en het zelf willen aansturen op sociale verandering eerder iets is voor landen met een in westerse ogen dictatoriaal regime. In het thuisland van Özbilici gaf 82 procent van de journalisten in hun berichtgeving te verstaan te willen aansturen op sociale verandering, met dien verstande dat ze daarvoor een sterke leider nodig achtten.⁸ Özbilici voelt zich er echter de vreemde eend in de bijt en verkiest het Amerikaanse persagentschap AP. Van de Amerikaanse journalisten is immers 64 procent onder te brengen bij de 'kritische waakhonden' en in Turkije slechts 6 procent.⁹ 'De behoefte aan goede en moedige journalistiek is essentieel voor een land als Turkije, maar dat geldt evengoed voor de landen in het Midden-Oosten, Azië, Afrika en Latijns-Amerika. En ook in Europa en de Verenigde Staten zou men eerlijke en moedige journalisten meer moeten ondersteunen', besluit de fotograaf.

DE IMPACT VAN FICTIE

Kuifje de langdradige

Het fascinerende beeld van de heroïsche journalist is mogelijk niet meer dan een mythe, een bij elkaar gefantaseerd verhaal. Door 'mythe' echter te interpreteren in de lijn van Jack Lules¹ opvatting van het begrip, wordt het wel weer relevant om er dieper op in te gaan. Hij beschouwt elke archetypische figuur als de belichaming van gedeelde waarden die voor de samenleving als richtinggevend gelden. Op die manier wordt de heldhaftige journalist een toetssteen, namelijk de verpersoonlijking van geestdrift, vasthoudendheid, betrouwbaarheid en oprechtheid.

Bij het teruggaan in de tijd, om de oorsprong van dit archetypische beeld te achterhalen, zal men in een Belgische context onwillekeurig op Kuifje stoten. Hoewel het hier om een fictief personage gaat, geldt de stripfiguur nog steeds als het beeld bij uitstek van de journalist. Zo plaatste het weekblad *Humo* oorlogsverslaggever Rudi Vranckx in maart 2017 nog in Kuifjestenuue op de cover.

Stripauteur Hergé zond Kuifje al in 1929 voor de eerste keer op reportage naar de toenmalige Sovjet-Unie, om hem, meer dan vijftig jaar later, definitief weg te gummen in het onafgewerkte verhaal *Kuifje en de Alfa-kunst*. Een herlezing van de 24 verschenen verhalen leert echter dat Hergé de beroepsmatige rol van Kuifje bijzonder minimalistisch heeft ingevuld. De duidelijkste referenties aan de journalistiek zijn te vinden in de eerste verhalen, maar vooral in de twee die strikt genomen buiten de reeks vallen: in het allereerste verhaal, *Kuifje in het land van de Sovjets* (1930), en in het allerlaatste, *Kuifje en de Alfa-kunst* (1986).

In *Kuifje in het land van de Sovjets* wordt in het eerste plaatje duidelijk waar het basisgegeven van de stripreeks vandaan komt. Het verhaal gaat van start in de wekelijkse jeugdbijlage van het katholieke dagblad *Le Vingtième Siècle* waarin de hoofdredacteur de reporter naar de Sovjet-Unie stuurt om 'zijn lezers tevreden te stellen en hen op de hoogte te houden van hetgeen zich in den vreemde afspeelt'.² Kuifje zou niet alleen instaan voor de verhalen, maar ook voor de foto's, 'met de garantie dat deze authentiek zijn'. Het avontuur bevat bovendien de enige aanwijzing dat Kuifje wel degelijk ooit een stuk heeft geschreven. In een hotelkamer werkt hij aan een verslag. Als hij zich afvraagt of hij genoeg kopijen heeft, liggen er om hem heen stapels volgepende bladen. Hij schrijft blijkbaar wat langdradig.

Ook *Kuifje in Afrika* (1931) en *Kuifje in Amerika* (1932) bevatten nog sporen die verwijzen naar Kuifjes bestaan als journalist. In beide verhalen wordt hij enthousiast uitgewuifd als hij met de trein verre continenten gaat verkennen. In de auto op de voorplaat van het Afrikaanse avontuur is een camera te zien, wat doet uitschijnen dat hij een multimediale reporter is: hij schrijft en maakt eveneens filmpjes. 'Dat schijnt een jonge reporter te zijn, die naar Afrika vertrekt', zegt detective Janssen (het kan ook Janssens geweest zijn).³ In *Het gebroken oor* (1937) krijgt de lezer nog een hint dat Kuifje een volleerd reporter is. Met de blocnote in de hand wil hij de conservator van het etnografisch museum waar het bewuste beeldje met het ene oor zopas is gestolen, interviewen. De detectives zijn hem echter voor geweest. Hij hoort hen dan maar uit.

In latere albums is het absoluut niet meer duidelijk of Kuifje nog steeds journalist om den brode is. Hij rolt van het ene avontuur in het andere. Of dat allemaal beroepsmatig gebeurt of als vrijetijdsbesteding, wordt niet gespecificeerd. De enige uitzondering is *De geheimzinnige ster* (1942), waarin hij als reporter aan een expeditie deelneemt. Maar ook daar blijft het in het ongewisse of hij ooit contact met iemand van de redactie heeft gehad. Mogelijk loopt hij zelf te veel in de kijker om nog een objectief oordeel te kunnen vellen en krijgen zijn stukken daarom geen kans.

Kuifje en de Alfa-kunst bevat alsnog een duidelijke indicatie dat Kuifje tot aan het einde van zijn carrière als stripfiguur journalistieke ambities is blijven koesteren. Op pagina's 11 en 12 van het onafge-

werkte scenario krijgt Kuifje telefoon van een zekere heer Fourcart die hem belangrijke zaken te vertellen heeft, 'genoeg voor een sensationeel artikel'.⁴ Kuifje maakt een afspraak. De volgende dag is Fourcart echter dood. Kuifje beschikt hier over de journalistieke reflex om werkelijk achter het verhaal aan te gaan. Toch bevestigt die plot dat Kuifje eerder achter het nieuws aanholt dan dat hij zelf een primeur weet aan te dragen. Dat Fourcart verongelukt is, heeft hij immers uit de krant vernomen.

Kuifje is niet zozeer te typeren als een *nieuwsjager*, maar veeleer als een uiterst gerichte *nieuwsgebruiker*. Voor een journalist is dat niet meteen een positieve typering. Heel wat cruciale gegevens die de avonturen in een bepaalde richting sturen, haalt hij gewoon uit de nieuwsmedia. Dat geldt bijvoorbeeld voor de primeur dat het beeldje met het gebroken oor gestolen was: dat nieuwtje had hij van de radio. In *De 7 kristallen bollen* (1948) wordt het avontuur in de allereerste strook al op gang gebracht door een krantenartikel, en in het vervolg, *De Zonnetempel* (1949), is het een artikel uit de krant over een zonsverduistering dat Kuifje helpt om zich uit zijn penibele situatie te redden. Een ander voorbeeld is *Kuifje in Tibet* (1960). Dat verhaal komt op gang door het nieuws dat er een vliegtuig in Nepal is neergestort en vervolgens door het bericht dat Kuifjes vriend Tchang bij de slachtoffers is. Beide elementen verneemt Kuifje via de krant. De overtuiging van Kuifje dat Tchang nog in leven is, ingegeven door een droom, valt eventueel wel nog als 'journalistieke intuïtie' te bestempelen.

Voorts is er de constatering dat Kuifje wel vaak zelf het onderwerp van het nieuws is. Zo staat hij acht keer in de krant (bv. in *De Blauwe Lotus* uit 1936), komt hij drie keer op de radio (bv. in *De geheimzinnige ster*) en is hij één keer op televisie te zien (in *Cokes in voorraad* uit 1958). Het is daarbij duidelijk dat hij niet de journalist is die deze reportages heeft gemaakt. Andere journalisten schrijven over hem. Hij heeft immers opmerkelijke prestaties geleverd. Zo is het in het Kuifje-universum niet Neil Armstrong die als eerste mens een voet op de maan zette, maar de stripheld. Dat doet hij niet in de hoedanigheid van journalist, maar als 'vertegenwoordiger van de jeugd'.

Kortom, enerzijds is Kuifje zijn tijd ver vooruit: hij is een multimediale reporter die andere media als zijn voornaamste bron gebruikt en die vooral bezig is met zichzelf voor het voetlicht te brengen,

als *celebrity journalist*. Anderzijds is Kuifjes statuut als reporter niet meer dan een aanleiding, of excuus, om hem naar verschillende tot de verbeelding sprekende bestemmingen te sturen. Weten dat Kuifje een reporter is, zonder dat gegeven per se verder te moeten uitwerken, levert op zichzelf al een erg dynamisch beeld van het beroep op. Voor wie zich baseert op de Kuifjestrrips, is journalist zijn allerminst een kantoorbaantje. De wereld rondreizen en het kwade bestrijden vormen de kerntaken. Journalisten die van deze reporter in pofbroek echt iets hopen op te steken, komen echter van een koude kermis thuis.

.....
Kuifje is zijn tijd ver vooruit: hij is een multimediale reporter die andere media als zijn voornaamste bron gebruikt en die vooral bezig is met zichzelf voor het voetlicht te brengen.
.....

Het Harry Potter-effect

De vraag blijft of zo'n Kuifje in de hoofden van kinderen en jongeren gaat zitten en of dat dan in een gunstig beeld over de journalistiek resulteert. Het blijft immers allemaal fictie. Toch zijn er indicaties dat er enige invloed is. Als die niet specifiek van Kuifje uitgaat dan wel van andere voorbeelden uit de populaire cultuur. Marilien Bultinck⁵ vroeg namelijk aan 488 Vlaamse kinderen van tien à elf jaar oud in ieder van de vijf Vlaamse provincies om een journalist te tekenen en een kort tekstje te schrijven.⁶ Op de vraag om de naam van een journalist op te geven, antwoordden twee kinderen spontaan 'Kuifje' en 'Geronimo Stilton'. Frappant was verder dat bij twaalf procent van de tekeningen de journalist een hoed droeg, in een aantal gevallen zelfs het karakteristieke deukhoedje met perskaart onder de band. Kinderen hangen dus tot op zekere hoogte een clichébeeld van journalistiek aan met uit de populaire cultuur afkomstige kenmerken.

Voor de meeste kinderen gold echter dat hun beeld opgebouwd was vanuit ervaringen met de echte nieuwsmedia, vooral dan met het televisiejournaal, hoewel ze de journalisten meestal niet bij naam

kenden. Op zestig procent van de kindertekeningen had de journalist een microfoon in de hand en regelmatig was er ook een nieuwsdesk of een camera te zien. Volgens een meisje uit Hasselt is een journalist 'iemand die het nieuws voorleest. Iemand die ergens anders naartoe gaat om te kijken wat daar gebeurd is.'⁷ Een meisje uit Genk denkt eerder aan een krantenjournalist en verwoordt het zo: 'Ze zoekt sappige verhalen en reist rond en waar ze ziet schrijft ze het meteen op en brengt het naar de krantendrukker.' Een jongen uit Sint-Jans-Molenbeek is zich zelfs bewust van het gegeven dat andere media een voorname bron voor journalisten vormen. Hij schrijft: 'Ze zoek artikels. Ze belen iemand die iets te zeggen heeft. Ze pakken van een andere journaal.' 'Hij of zij geeft soms hun leven voor ons', schrijft een meisje uit Zwevegem. Voor 91 procent van de kinderen in de steekproef doet een journalist dan ook goede dingen. Een jongetje uit Waregem ziet het wel zitten om journalist te worden: 'Omdat we dan weten: 'ah' we moeten daar iets tegen doen!' Een jongen uit Mechelen sluit zich daarbij aan en wil zelf tv-journalist worden 'omdat hij goe artukuleert', zo besluit hij in zijn opstel.

Verder is er enig onderzoek verricht naar de impact van het lezen van *Harry Potter* op het imago van de journalistiek. In de sfeervolle boekenreeks waarin J.K. Rowling over het wedervaren van de bekende, gebilde tovenaarsleerling vertelt, is de *Daily Prophet* (de *Ochtendprofeet* in de Nederlandse versie) een multimediale krant waarin de foto's uit bewegende beelden bestaan. De schandaalreporter van dienst heet Rita Skeeter (Rita Pulpers). Zij beschikt over een 'Quick-Quotes Quill' ('fantaciteer-veer'): een magische ganzenveer die meteen uitschrijft wat er gezegd wordt, maar daarbij alle woorden verdraait om ze sensationeler te doen klinken.

De resultaten van een eerste Amerikaanse studie⁸ suggereren dat *Harry Potter* nefast is voor het imago van de journalistiek en carrières zou ontmoedigen.⁹ Een voorname beperking van dit onderzoek is dat het gebaseerd is op een inhoudelijke analyse, terwijl die aanpak een oorzakelijk verband onmogelijk kan aantonen. Een andere studie weet toch een deel van het mysterie op te helderen.¹⁰ Bij een groep van 657 eerstejaarsstudenten van een Amerikaanse universiteit gingen de onderzoekers ten eerste na in welke mate de studenten vertrouwd waren met de boeken van de tovenaarsleerling en ten tweede hoe het

gesteld was met hun attitude ten aanzien van de journalistiek. Daaruit bleek dat de lezers van de boekenreeks een positievere kijk hadden op de geloofwaardigheid van de media en het gedrag van journalisten dan zij die de boeken niet hadden gelezen. Toch vermoedde de inhoudelijke analyse het omgekeerde. Een zeer plausible verklaring is dat jongeren die überhaupt graag lezen, simpelweg eveneens geneigd zijn om zich in het nieuws te verdiepen en er mee daardoor een groter vertrouwen in stellen. Ten slotte geldt ook voor dit onderzoek dat het geen oorzakelijkheid tussen leesgedrag en de houding ten aanzien van de journalistiek aantoonde. Hypothetisch zou het namelijk kunnen dat bij de lezers het vertrouwen in de journalistiek door het lezen van de boeken, bij toverslag, wel degelijk was afgenomen, maar dat zelfs dan hun vertrouwen nog steeds significant sterker was dan dat van de niet-lezers in de steekproef.

J.K. Rowling putte de nodige kracht en inspiratie uit haar eigen ervaringen met de Britse tabloids om een bijzondere karikatuur van het beroep in haar romans neer te zetten. Zo vertelde ze in 2011 aan de Leveson Inquiry, naar aanleiding van de affaire waarbij uitkwam dat journalisten van de zondagskrant *News of the World* beroemdheden afluisterden, dat ze er vanaf het prille begin van haar schrijverscarrière bewust voor gekozen had om haar kinderen volledig buiten de schijnwerpers te houden. Daarom dat ze des te meer van slag was toen een journalist het had aangedurfd contact met haar te zoeken door een briefje in de schooltas van haar vijfjarige dochtertje te stoppen.¹¹

Het beeld van de journalistiek in *Harry Potter* vertegenwoordigt de kritische houding ten aanzien van de beroepsgroep. Het blijft echter moeilijk om in te schatten en empirisch hard te maken hoe mensen precies met de portrettering van journalisten in fictie omspringen, of ze die meteen doorzien en wegzetten als pure fictie, of dat ze er toch geloof aan hechten.

Voor iedere negatieve afbeelding van de journalistiek, van de opdringerige persmuskiet tot de gladde riooljournalist, is er ook een positieve variant te vinden. Dat levert een zeer ambivalent totaalplaatje op. Tot die conclusie komen de Amerikaanse onderzoekers Matthew Ehrlich en Joe Salzman op basis van hun jarenlange en zeer systematische inhoudelijke analyse.¹² Volgens hun inventarisatie zijn er behalve *Kuifje* en *Harry Potter* nog zeker 82.000 andere afbeeldingen

van journalisten terug te vinden in boeken, speelfilms en tv-series.³³ Het kan niet anders of die hebben een invloed op het archetypische beeld van de journalist in de hoofden van de mensen. De impact van de populaire cultuur was zichtbaar op de kindertekeningen die in het kader van dit boek werden gemaakt. Maar uit diezelfde analyse bleek dat echte journalisten een nog groter effect hebben op het beeld dat mensen van journalistiek hebben.

LESSEN UIT WATERGATE

De creatie van een mythe

Dat de journalistieke heldenmythe al evenzeer gestalte heeft gekregen in de non-fictie, blijkt des te meer als de aandacht verschuift naar het meest heroïsche verhaal uit de geschiedenis van de pers: de verslaggeving over het Watergateschandaal. Die bijzondere zaak begon in juni 1972 met de arrestatie van een bende inbrekers en kwam tot een climax in augustus 1974 met het aftreden van president Richard Nixon.

De verslaggeving over het Watergateschandaal geldt als het oer-voorbeeld van de onderzoeksjournalistiek, waarbij het journalistieke werk dicht in de buurt komt van dat van de detective of politie-inspecteur. Bijzonder aan dit beeld is dat de onderzoeksjournalist niet over vuurwapens en slechts over beperkte wettelijke middelen, zoals het bronnengeheim, beschikt. Onderzoeksjournalisten moeten het echt hebben van hun vernuft, inzicht en doorzettingsvermogen. Ze kunnen niet zomaar met een troepenmacht of met een huiszoekingsbevel ergens komen binnenvallen. Anders dan de politie staat de onderzoeksjournalist er bovendien vaak alleen voor, of het gaat om een duo dat de onderste steen boven wil krijgen. Dit eenvoudige basisgegeven, dus het gelimiteerde aantal betrokken personen en het aangewezen zijn op de ratio en de wilskracht, is mogelijk de verklaring waarom fictieauteurs een journalist als held verkiezen boven een detective of politieman, zoals in de *Millennium*-trilogie van Stieg Larsson.

De impact van de Watergateaffaire is nog steeds merkbaar: het suffix ‘-gate’ wordt gebruikt om de meest uiteenlopende schandalen aan te duiden. Een bekend voorbeeld daarvan is ‘dieselgate’. Dat schandaal brak uit in september 2015 toen uitlekte dat autoproducent Volkswagen

al jarenlang systematisch in auto's sjoemelsoftware installeert om schijnbaar te voldoen aan de wettelijke emissienormen. Een ander, minder recent voorbeeld is 'nipplegate', waarbij Justin Timberlake in 2003 tijdens de rust van de Super Bowl de borst van Janet Jackson ontblootte. Dat laatste voorbeeld toont volgens critici aan dat het ongepast is om achter alles wat een beetje naar een schandaal ruikt '-gate' te plakken. Zo zou het criminele gedrag van president Nixon immers onterecht gebagatelliseerd worden.¹

In een notendop is het Watergateschandaal een bijzondere gebeurtenis uit de recente Amerikaanse geschiedenis waarbij aan het licht kwam dat president Richard M. Nixon iemand was die vele ethische grenzen overschreed om zijn machtspositie te behouden. De affaire is bijzonder omdat het de, voorlopig, enige keer was dat een Amerikaanse president tot ontslag werd gedwongen. De zaak bracht verder de verhouding tussen de nieuwsmidia en de Amerikaanse politici zodanig schade toe dat de sfeer in de campagnebus ten tijde van verkiezingen nooit meer dezelfde zou zijn. Voorheen kon het er namelijk erg vriendschappelijk aan toe gaan.²

De bal ging aan het rollen toen in de nacht van 17 juni 1972 vijf inbrekers betrappt werden in het hoofdkwartier van de Democratische Partij, dat ondergebracht was in het kantoren-, appartementen- en hotelcomplex Watergate in Washington, DC. Op dat moment vonden bij de Democraten de *primaries* plaats om te bepalen wie het bij de verkiezingen zou opnemen tegen de zittende president, de Republikein Nixon. Het zou George McGovern of Edmund Muskie worden. De eerste haalde het tijdens de voorrondes, maar moest uiteindelijk het onderspit delven voor Nixon. Die werd glansrijk herkozen, hoewel er intussen een link was gelegd tussen de inbrekers en het comité dat opgericht was om de president te herverkiezen (aangeduid met CRP, Committee for the Re-election of the President). De opvallend net geklede inbrekers waren namelijk van plan af luisterapparatuur te installeren in het hoofdkwartier van de Democratische partij. Bovendien hadden ze flink wat cash op zak.

De hamvraag was echter of de president op de hoogte was, zowel van het bespioneren als van het in de doofpot stoppen van de inbraak, of zelfs of hij de opdrachtgever van deze en andere onfrisse praktijken was. Daarbij horen onder meer het bewust verstoren van bijeen-

komsten van de Democraten door ingehuurde oproerkraaiers, het anoniem annuleren van allerlei bestellingen en reserveringen die door de Democraten geplaatst waren, het stelen of vervalsen van documenten en het lekken van foutieve informatie naar de pers. Gaandeweg werd het duidelijk dat de Republikeinen in die periode een hand hebben gehad in het verloop van de *primaries* bij hun opponenten; strategisch was het beter om tegenover de meer radicale McGovern dan tegenover de gematigde Muskie te komen staan.

Wat Nixon uiteindelijk de das zou omdoen, was zijn voorliefde voor bandopnemers. Hij nam namelijk vele van zijn ambtelijke gesprekken in het Witte Huis stiekem op. Toen de Amerikaanse volksvertegenwoordigers daarachter kwamen, eisten ze die banden op. Nixon hield uiteindelijk de eer aan zichzelf en stapte op voor de afzettingsprocedure (*impeachment*) kon worden gestart. Ondanks de vele aantijgingen wist Nixon toch aan vervolging te ontsnappen, omdat zijn opvolger, Gerald Ford, hem gratie verleende. Een zeventigtal medewerkers en hoge ambtenaren ontliepen hun straf echter niet.

‘That son of a bitch pardoned that son of a bitch.’ Met deze geveulgelde woorden maakt journalist Carl Bernstein duidelijk dat het hem nog steeds hoog zit dat Nixon de dans wist te ontspringen. Samen met Bob Woodward vormt hij zonder enige twijfel het beroemdste journalistenduo ter wereld. Vandaar dat ze samen soms Bernwood of Woodstein worden genoemd. Het zijn hun namen die onlosmakelijk verbonden blijven met de Watergateaffaire, waarvan zij verslag uitbrachten voor *The Washington Post*. Hun sterrenstatus blijkt ook uit het gegeven dat zij in 2007 vijf miljoen dollar aangeboden kregen van het Harry Ransom Center, dat deel uitmaakt van The University of Texas at Austin, voor hun notities en originele kopijen die ze tijdens de zaak bij elkaar hadden geschreven. Dat moet de beste deal uit de geschiedenis zijn die journalisten ooit voor hun oud papier hebben weten te sluiten.

Een relevante vraag is hoe Bernstein en Woodward aan die heldenstatus gekomen zijn. Op 21 april 2011 waren Bob Woodward, Carl Bernstein en cineast Robert Redford te gast aan The University of Texas at Austin. Het was voor mij, als *visiting scholar* aan die universiteit, een uitgelezen moment om een aantal saillante details uit hun mond op te tekenen.³

Een eerste constatering is dat Bernstein en Woodward echt tot sterren zijn kunnen uitgroeien door de bestseller die ze samen naar aanleiding van de zaak hebben geschreven en die in 1974 verscheen, *All the president's men*, en door de gelijknamige speelfilm van Alan J. Pakula met Robert Redford (Woodward) en Dustin Hoffman (Bernstein) in de hoofdrollen. De film was goed voor acht Oscarnominaties waarvan hij er vier wist te verzilveren.

Oorspronkelijk was het idee om in het boek louter terug te kijken op de affaire, met de mannen rond de president in de hoofdrollen. In werkelijkheid echter zijn die rollen weggelegd voor de journalisten. Het idee om het hele gebeuren te vertellen vanuit het perspectief van beide journalisten kwam van Robert Redford. Hij volgde in die tijd obsessief de mediaberichtgeving en raakte geïntrigeerd door de namen van twee journalisten die regelmatig samen hun stukken ondertekenden. Op een bepaald ogenblik verscheen er een korte biografie van de twee heren in *The Post*: de ene, Woodward, Republikein en een White Anglo-Saxon Protestant en de andere, Bernstein, een Democraat en joods. Toen wist Redford zeker: hierin zit een sterk verhaal. Reeds in november 1972, na Nixons herverkiezing, nam hij contact op met het duo. Frappant was dat de twee helden in spe zich niet zomaar voor de kar van een Hollywoodster lieten spannen.

'Ik wilde echt graag weten hoe dat met die twee kerels in zijn werk ging. Ik belde Bob Woodward met mijn plan en hij zei: 'Sorry, we zijn bezig.' Kun je je dat voorstellen?' herinnert Robert Redford zich. Carl Bernstein pikt daarop in: 'Ja, maar je moet begrijpen, het láátste wat we op dat moment wilden, was dat het Witte Huis zou denken dat we met Robert Redford een film wilden maken over hoe we president Nixon te grazen wilden nemen.'⁴

Uiteindelijk vonden Hollywood en de journalisten elkaar en daarmee kreeg de mythe langzaam vorm. Door het boek en de gelijknamige film kregen de prestaties van beide journalisten bovenmenselijke proporties aangemeten, waardoor zij in het collectieve geheugen gegrift staan als de *enige* journalisten die zich destijds in de affaire hebben vastgebeten. Met andere woorden, de impact van het beeld van de journalist in de populaire cultuur valt toch niet te onderschatten.